

EGYENLŐTLENSÉG: MIT TEHETÜNK ELLENE?

Interjú Tony Atkinsonnal*

Henning Meyer: *Jó reggelt, és köszönöm, hogy csatlakozik ma hozzánk.*

Tony Atkinson: Jó reggelt!

HM: *Nagyon hosszú ideje foglalkozik az egyenlőtlenséggel és végez kutatásokat ebben a témában, kiváló publikációkat jelentetett meg róla. Indításként elmondaná, hogy mik az egyenlőtlenséggel kapcsolatos legnagyobb problémák?*

TA: Úgy gondolom, hogy két fő ok miatt kell foglalkoznunk az egyenlőtlenséggel. Az egyik lényegi ok az, hogy olyan társadalomban szeretnénk élni, amelyben nem túl nagyok a felül és alul levők közötti távolságok, és véleményem szerint ez az egyik nagyon fontos oka annak, amiért úgy érezzük, hogy foglalkoznunk kell a társadalmi igazságosság kérdéseivel. A másik okot az egyenlőtlenség következményei jelentik, amelyek a különböző társadalmi és gazdasági problémákra gyakorolt hatásaik miatt elég nagy figyelmet keltettek az utóbbi időben. De számomra valószínűleg azok a következmények a legkomolyabbak, amelyek az egyenlőtlenségek két fajtája – az esélyek egyenlőtlensége és a kimenetek egyenlőtlensége – közötti kapcsolatot érintik.

Én inkább a kimenetek egyenlőségére koncentrálok, mert úgy látom, hogy ez szükséges annak eléréséhez, amiben gyakorlatilag mindenki egyetért – hogy az esélyegyenlőség alapján egyenlő feltételeket kell biztosítani mindenkinek.

HM: *Igen, természetesen, ez a kettő kapcsolódik egymáshoz, ha jól emlékszem, Anthony Giddens egyszer azt írta, hogy a jelenlegi generáció kimeneti egyenlőtlensége a következő generáció esélyegyenlőtlenségét jelenti.*

TA: Pontosan, úgy gondolom, hogy jól szemléltethető a kérdés azzal, mikor a gyerekek tanulni mennek, hogy munkához jussanak, ami egy nagyon egyenlőtlen játéktéren folyik. És azt hiszem, hogy részben ez a tapasztalat táplálja sok ember miatt érzett haragját, hogy nem ugyanazokkal az esélyekkel indulnak az életnek.

* Inequality: What Can Be Done About It? *Social Europe*, 2016. szeptember 14. Az interjút Henning Meyer, az internetes folyóirat főszerkesztője készítette. <https://www.socialeurope.eu/2016/09/inequality-can-done/>

Szerintem az elmúlt néhány évben feltűnt elég sok politikai mozgalom mögött is ez az elégedetlenség van.

HM: *Említette a haragot, és nagyon érdekes idöket élünk, mert valami olyat tapasztalhatunk, ami általában a globalizáció elleni támadásnak tekinthető. Gondolja, hogy az egyenlőtlenség elmúlt évtizedekben végbement növekedése hozzájárult ehhez a reakcióhoz?*

TA: Egészen biztosan, különösen a társadalmi mobilitás hiányán keresztül, azt hiszem, van ilyen hatás. Persze azt is gondolom, észre kell vennünk, hogy az egyenlőtlenség, különösen a vagyoni egyenlőtlenség, hatással van a politikai és gazdasági hatalomra, ez egy újabb jellemző, és nem csak az elitekről van szó. A nagy befolyású médiát és a társadalom más részeit egy meglehetősen kisszámú ember ellenőrzi.

HM: *Ez hatalmas gazdasági és társadalmi probléma, amivel sokan egyetértenek, és az ön munkássága, az olyan emberekkel együtt, mint Thomas Piketty, az elmúlt években a politikával kapcsolatos viták középpontjába helyezte a kérdést. A nagy kérdés nyilvánvalóan az, hogy mit lehetne tenni, és ön nemrég írt erről egy könyvet,¹ amelyben összegzi az arra vonatkozó nézeteit, hogy miként orvosoljuk ezeket a problémákat. A könyvet elolvasva négy különböző csoportba soroltam a javaslatait, az ötödiket azok az elképzelések jelenthetnék, amiket ön az ezeken felül megvalósítandóknak nevez.*

Ha a lehetséges megoldásokat fűrkésszük, akkor úgy tűnik, hogy ön intézményi változásokat javasol. Azt írja, hogy a közpolitikának azt kell céloznia, hogy megfelelő hatalmi egyensúly alakuljon ki a résztvevők között. Pontosan mit ért ezen?

TA: Először is azt kell elmondanom, hogy a könyv megírásával az volt a célom, hogy megpróbáljam eloszlatni a nagy egyenlőtlenség szükségszerű voltával kapcsolatos nézeteket. Ennek érdekében különböző megközelítésekben próbáltam megérteni a kialakulásának okait, és hogy ezekkel összefüggésben miként enyhíthetnénk az egyenlőtlenségeket. Az egyik kétségtelenül végbement dolog az, hogy régebben az intézmények, mint például a részvénytársaságok, vállalatok, szélesebben értelmezték a felelősségüket, tehát felismerték, hogy a részvényeseikkel szembeni felelősségükön túlmenő, a munkásaikkal, a fogyasztóikkal és a vásárlóikkal szembeni felelősségük is van.

És azt hiszem, hogy az intézményeknek és természetesen az egyéneknek az ilyen szélesebben értelmezett társadalmi kötelezettségei alapján van a saját egyéni gazdasági nyereségeinken és veszteségeinken túli felelősségünk. Ez része az arra adott válasznak, hogy az elmúlt két-három évtizedben elterjedt a szűk körű, alapvetően egyéni érdekre koncentráló felfogás.

¹ Anthony Atkinson: *Inequality. What Can Be Done?* Harvard University Press, 2015. (a ford.)

HM: *Rendben, és aztán az olyan új elképzelések, mint Michael Porter közös értékeken alapuló kapitalizmusa², megpróbálják szétválasztani, nem feléleszteni a shareholder és stakeholder modell közötti régi dichotómiát, és a legnyomasztóbb társadalmi és gazdasági szükségletek kezelésében megpróbálják összehangolni a közérdeket és a magánérdeket. Lehet-e ez az egyik válasz az említett problémákra?*

TA: Igen, azt hiszem, hogy bizonyos értelemben a kérdések részben azért merülnek fel, mert a 2. világháború utáni időszakban valamilyen hatalmi egyensúly jött létre a munkáltatók, illetve a szakszervezetek és a dolgozók képviselő között. És ez aztán persze sok országban számos ok miatt megváltozott, amilyen például a privatizáció hatása, ami meggyengítette a szakszervezeteknek az adott intézmények magatartását befolyásoló szerepét. Tehát úgy gondolom, hogy olyan határozott hatalmi egyensúly eltolódásának tanúi lehetünk, amely keretén belül a dolgozók hatalma gyengül, a tőkéé és a vállalati vezetőké pedig erősödik.

Számos javaslat született arra, hogy megpróbálják biztosítani a dolgozók és a fogyasztók érdekeinek képviselését. Erre jó példát jelentenek azok a kereskedelmi egyezmények elérését célzó tárgyalások, amelyekben ennek az egyenletnek csak az egyik oldala vett részt.

HM: *Igen, és ha nincs az az ellenhatás, amit most láthatunk...*

TA: Ez az ellentámadás alapvetően azok reakciója, akik kívül rekedtek a tárgyalótermen, és az ajtón dörömbölnek.

HM: *Igen, ez tökéletesen így van. Említette a szociális partnerek szerepét. A szociális partnerségen belül az utóbbi években csökkent a szakszervezetek szerepe, az újbóli megerősödésük döntő lépést jelentene?*

TA: Igen, azt hiszem. A könyvemet az Egyesült Királyságban ülve írtam, ahol a szociális partnerek valószínűleg gyengébbek, mint sok más európai országban. A javaslataim részben olyan dolgokra vonatkoztak, amik például Németországban, Hollandiában vagy más országokban már léteznek. De azt is gondolom, hogy természetesen ezekben az országokban is van még tennivaló, mivel nem a 20. századi, hanem a 21. századi munkaerőpiacról próbáltam írni, és a munkaerőpiac sokféle módon és sokat változott. Egyre kevesebb olyan ember van, aki hétfőtől péntekig és naponta 9-től délután 5-ig dolgozik; és egyre többen vannak azok, akik munkaerőpiaci tevékenysége különböző tevékenységekből áll össze.

Ez arra figyelmeztet, hogy az intézményeinket is újra kell gondolnunk, és nem tehetjük azt, hogy egyszerűen olyannak tételezzük őket, amilyenek az 1950-es és 1960-as években voltak.

² Michael E. Porter and Mark R. Kramer: Creating Shared Value. How to reinvent capitalism—and unleash a wave of innovation and growth. *Harvard Business Review*, January–February 2011. (a ford.)

HM: *És mit jelent az újragondolás?*

TA: Figyelembe kell vennünk, hogy ma változatosabb az emberek munkaerőpiaci kötődése és tevékenysége, többet kell foglalkoznunk az egyének családi kontextuson belüli szerepével, tehát nem egyszerűen a munkaerőpiac egy kenyérkeresős felfogásáról van szó. És ennek eredményeként például olyan szociális transferek-ről is gondolkoznunk kell, amelyek nem kötődnek olyan szorosan ahhoz, hogy valaki ténylegesen fizetett foglalkoztatásban van-e. Például ellátásokat kell nyújtani azoknak, akik csak részmunkaidőben dolgoznak, vagy gondozó tevékenységet folytatnak, és így tovább. Nekik is jogosulttá kell válniuk azokra a szociális transferekre, amiket akkor kapnának, ha a fizetett munkára vonatkozó munkaiügyi törvények hatálya alá esnének.

HM: *Egy percen belül eljutunk a foglalkoztatáspolitikához, de említette azt is, hogy a versenypolitikának tartalmaznia kell egy nyíltan elosztási jellegű dimenziót. Pontosan mit ért ezen?*

TA: A probléma az Egyesült Államok trösztellenes szabályozásáig nyúlik vissza. A Republikánus Párt kormányzása alatt született törvény³ elsősorban nem a monopóliumok ellen irányult, hanem a monopolhelyzetből származó előnyök, az elosztási következmények kezelését célozta. Ez volt a törvény fő szándéka. Mára viszont megváltozott a versenypolitika, és csak a piacok hatékony működésével foglalkozik, de nem veszi figyelembe az olyan kérdéseket, mint például a foglalkoztatásra vagy a fogyasztókra gyakorolt hatás.

És most olyan dolgok történhetnek, mint például hogy bankfiókokat zárnak be, ami a jelenlegi versenypolitika hatékonyságközpontú megközelítése szempontjából helyesnek tűnhet, másrészt azonban a fogyasztó szempontjából nem, mivel elveszít egy fontos szolgáltatást. Ez a szempont jelenleg egyszerűen hiányzik a közbeszédben.

HM: *Rendben, és már említette a foglalkoztatást és a jóléti szektort, szerintem ezeket a területeket nemcsak a hagyományos egyenlőtlenségi problémák sújtják, hanem új dinamikák is működésbe lépnek, különösen a technológiai változások, a digitális forradalom, mint a felgyorsult technológiai változások motorja. Azt mondta, hogy a politikusoknak nagy fontosságot kellene tulajdonítaniuk ezeknek, különösen pedig központi kérdésként kellene kezelniük a dolgozók foglalkoztathatóságának javítását. De hogy egyeztetni ezt össze azokkal a, hogy úgy mondjam, fenyegetőbb előrejelzésekkel, amelyek szerint az összes munkahelynek talán a felét is automatizálni lehet és ezek a munkahelyek hosszabb távon el fognak tűnni? Szóval ebben a helyzetben hogyan kellene alakítani a politikát?*

³ Sherman Antitrust Act, 1890. (a ford.)

TA: Azt hiszem, hogy pontosan arról van szó, amiről korábban beszéltem: kik hozzák a döntéseket. Nemrég jelent meg, valamikor ezen a héten, egy McKinsey-jelentés, amelyben megkérdeztek néhány autógyártót arról, hogy mit tesznek a vezető nélküli autók gyártása terén. És ők egészen nyíltan azt válaszolták, hogy mindez tőlünk, a gyártóktól függ; a fogyasztók igényei nem játszanak szerepet. Szerintem ez jó példa arra a tevékenységre, mikor nemcsak az autógyártók állják a költségeket, hanem valójában az Európai Unió és az amerikai kormány is jelen van finanszírozóként.

Ennek az új technológiának a fejlődése, és például az, hogy az Európai Unió milyen kutatási és fejlesztési projekteket finanszíroz, kérdéseket vet fel azzal kapcsolatban, hogy vajon a vezető nélküli személyautók, vezető nélküli teherautók jelentik-e a prioritást. A robottechnológia számos különböző felhasználási lehetőségeit képzelhetjük el, egyébként sokkal könnyebben tudnánk ezt alkalmazni a lakásokban, például az időseknek nyújtott szolgáltatásokban, vagy a különböző fogyatékossgal élők segítésére. Ha ezt tennénk, akkor éppen hogy új munkahelyek teremtdőnének, mert ez lehetővé tenné, hogy az emberek hosszabb ideig legyenek a saját otthonaikban, amihez persze személyes gondozásra lenne szükségük, tehát ez új foglalkoztatási lehetőségeket teremtene a személyes gondozást végzők számára. A vezető nélküli autók helyett az én kedvenc példám az, amit szakács nélküli konyhának nevezek, amelyben robotok készítik a reggelit, ami sok idős embernek lényeges problémát jelent és sok balesethez vezet. És ha adott lenne a lehetőség, hogy egyszerűen egy gomb megnyomásával és robotok segítségével megkapják a reggelijüket, megőrizhetnék a függetlenségüket, és ez csökkent feladatokkal járó munkahelyeket is teremtene.

HM: *Tehát a kormánynak nagyobb szerepet kellene vállalnia a technológiai változás irányának meghatározásában?*

TA: Itt gondosan különbséget kell tennünk a tudomány és a kormányzati tevékenység között. A tudományt nem a kormánynak kell csinálnia, másrészt viszont úgy gondolom, hogy a kormánynak prioritásokat kell felállítania arra vonatkozóan, hogy milyen technológiákat szeretnénk látni és milyen területeken, milyen ágazatokban, milyen tevékenységekkel. Pontosán arról van szó, hogy a kormányoknak milyen érdekeket kellene képviselni: nemcsak a gyárosokéit, ahogy ez jelenleg történik, hanem fel kellene vállalniuk a lehetséges fogyasztók és az érintett ágazatokban dolgozók érdekeinek a védelmét is.

HM: *A Social Europe folyóiraton belül az elmúlt hónapokban meglehetősen sokat foglalkoztunk a digitális forradalom munkaerőpiacra gyakorolt hatásaival, és ön tudja, hogy az egyik közkeletű állítás szerint kínálati és nem keresleti oldalú forradalomról van szó. Ennek háttérében a már most is magas fokú egyenlőtlenség van, a lehetséges makrogazdasági hatásaival. Sok embert foglalkoztat az a kérdés, hogy a technológiai változások okozta további polarizációt miként kellene kezelni, és a közviták egyik*

alapkérdése, hogy a munkahelyek védelme vagy az alapjövedelem jelenti-e a megoldást. Úgy tűnik, hogy ön alapvetően a kettő keverékét javasolja, megmondaná, hogy mit ért ezen?

TA: Először is azt szeretném hangsúlyozni, hogy szerintem foglalkoznunk kell a piaci jövedelmekkel, mert e nélkül nem tudjuk jelentősen csökkenteni az egyenlőtlenséget. Tehát az olyan dolgok, mint az alapjövedelem és a szociális transzferek fontosak, de ha nem tudunk változást elérni abban, hogy az emberek a munkaerőpiacon és más tevékenységekkel mennyit keresnek, vagy hogy mennyi tőkejövedelemre tesznek szert... ha ezeket nem változtatjuk meg, akkor nem tudjuk a korábban megszokott szintre csökkenteni az egyenlőtlenséget. Tehát úgy gondolom, hogy ezen a téren először ezt kell átgondolni. Nyilvánvalóan nagy fontosságot tulajdonítok egy olyan dolognak, ami manapság sajnos nem kap prioritást: a teljes foglalkoztatottságnak.

Mikor diák voltam, 1 százalék alatt volt a munkanélküliségi ráta, és a 2 százalékot borzasztónak tartottuk. Mára valahogy hozzászoktunk az 5, 6, 10 vagy akárhány százalékos munkanélküliség gondolatához. És ez persze részben az Európai Központi Bank makrogazdasági céljainak a következménye, amely célok szűkebbek, mint az Egyesült Államok központi bankjának a célkitűzései, mivel ez utóbbi feladatai közé a gazdasági növekedés támogatásán kívül a foglalkoztatás segítése is beletartozik. Azt gondolom, hogy hasonlóképpen kellene cselekednünk, és teljesen egyetértek a makroökonómáknak azzal a javaslatával, hogy a teljes foglalkoztatottságot és az infláció féken tartását együttesen tartalmazó célokat kell kitűznünk.

HM: *Igen, de ha például megnézzük kifejezetten az univerzális alapjövedelemre vonatkozó elképzeléseket, különösen a Szilikon-völgyben honosakat, az a benyomásom, hogy ez az univerzális alapjövedelem libertariánus változata. A kiindulópont az, hogy minden terméknek és szolgáltatásnak nyilvánvalóan fogyasztóra van szüksége. Az elképzelésük szerint, ha a technológiai forradalom egy kínálati oldalú forradalom, akkor biztosítani kell, hogy az emberek elegendő vásárlóerővel rendelkezzenek a termékeink és szolgáltatásaink megvásárlásához. És lehet, hogy nincs állásuk, és így az alapjövedelem munkahely-helyettesítő eszköz, nem pedig az a másik változat, mikor bizonyos jóléti ellátások helyettesítőjeként beszélnek róla.*

Tehát alapvetően csak pénzt osztunk ki, ezt a közszolgáltatások megvásárlásából finanszírozzuk, mivel így mindenkinek lesz pénze arra, hogy magán-egészségbiztosítást, magán-munkanélküliségi biztosítást, magán-nyugdíjbiztosítást stb. vásároljon, és ezen felül még mindig meg tudják venni a termékeinket. Európai nézőpontból, ahol a jóléti állam az európai szociális piacgazdaságok egyik kulcsfontosságú alapelve, ez nyilvánvalóan egy nagyon problémás megközelítés. Egyetért ezzel, vagy inkább úgy gondolja, hogy az alapjövedelem megfelelő megoldás lesz a potenciálisan eltűnő munkahelyek helyettesítésére?

TA: A felvetésben több vitatható kérdés van. Azt hiszem, hogy mi itt az Egyesült Királyságban sok tapasztalattal rendelkezünk arról, hogy van-e értelme a szolgáltatások privatizálásának, és ezek a tapasztalatok általánosan negatívak. Így nem gondolom, hogy ezt az utat kellene követnünk. Hiba volt a privatizálás, és most sok esetben a magánszektor kulcsterületeken történő visszavonulását láthatjuk, mivel a gyakorlatban nem működött ez a megoldás, így visszatérünk a közszolgáltatásokhoz, például a személyes szociális szolgáltatásokban.

De áttérve a foglalkoztatás kérdésére, mindenekelőtt azt mondanám, hogy a munkavállalás ma nem egyszerűen a jövedelem forrása. Fel kell ismernünk, hogy azokban a társadalmakban, amelyekben élünk, a foglalkoztatás az emberek önértékelésének és társadalmi státuszának fontos része. Ezért nem kellene egyszerűen elfogadnunk, hogy csak a pénz számít. Ezért gondolom azt, hogy a teljes foglalkoztatásnak maradnia kell, ezért javaslom azt, amit az 1970-es években az amerikai kongresszus megszavazott: egy garantált foglalkoztatási rendszer megteremtését.

Ebben a logikában kellene gondolkoznunk, amelyben egy szélesebben felfogott alapelv szerint az állam szerepe nem szükségképpen a szabályozás, hanem az, hogy normákat, sztenderdeket állapít meg, és a magánszektorral betartatja ezeket a normákat. És ily módon az állam azzal, hogy egy adott minőséget elérő munkahelyeket kínál, megnehezítené a ma létező nagyon rossz minőségű, alacsony fizetésű állások fenntartását. Ez önmagában is fontos szerepet játszhatna a munkahellyel rendelkező dolgozó szegények problémájának kezelésében – a dolgozó szegények táborának kiszélesítése egyszerűen a teljes foglalkoztatáshoz való visszatérés eszköze.

Ezzel az a baj, hogy az alacsony fizetésű munkahelyekkel elért teljes foglalkoztatás nem feltétlenül ad választ a szegénység kezelésének problémájára.

HM: *Teljes mértékben egyetértek ezzel, már hallottam erről a javaslatról, és a garantált munkahelyek nagy híve vagyok, pontosan azért, mert ez megőrzi a munka szociális aspektusait a társadalminkban. Találkoztam olyan kritikai hangokkal, mikor az emberek azt mondták, hogy ez fenntartja a bér munkától való hagyományos függést és konzerválja a fölösleges állásokat (bullshit jobs), ahogy David Graeber nevezte őket. Ezzel viszont nem értek egyet, mert ha bevezetünk egy munkahelyeket garantáló programot, akkor ez valahol a hagyományos munkaerőpiac és a csak pénzkiosztást jelentő alapjövedelem között lesz. Úgy látom ugyanis, hogy ez alapvetően azt jelenti, hogy elválik egymástól a munkáért kapott fizetés és a munka tartalma. És ha a társadalom kijelöli azokat a területeket, ahol ösztönözni kívánja az aktivitást, ön korábban az egészségügyi ellátást és az idősgondozást említette, olyan területekről lehet szó, amelyekben jelenleg elégtelenek a szolgáltatások.*

De elképzelhető az is, hogy megnő az aktivitás a különböző közösségekben, a művészetekben és a kultúrában, nem hiszem, hogy a társadalmak kifognának az emberek okos időtöltésére vonatkozó ötletekből. De ha elválasztjuk egymástól a munka tartalmát és az érte kapott fizetséget, ami gyakorlatilag a piaci mechanizmus kiik-

tatását jelenti, az társadalmi áldásait tekintve is sokkal jobb előre mutató megoldást jelentene, mint az, ha csak pénzt osztanánk alapjövedelemként.

TA: Egyetértek, és én nem helyeslem önmagában az alapjövedelmet, azt támogatom, amit részvételi jövedelemnek nevezek. A történet a belga filozófussal, Philippe van Parisszal folytatott, régóta tartó vitánkra megy vissza, aki egyszer írt egy cikket, és feltette a kérdést, hogy eltartsuk-e a szörfösöket. Az ő válasza az igen, az enyém pedig a nem volt. Úgy gondolom, hogy valamilyen formális feltételt kell társítani az alapjövedelemhez. Az emberek hajlamosak ezt figyelmen kívül hagyni, de egyszerűen nem fizethetünk mindenkinek alapjövedelmet, mert nem tudjuk, hogy mit jelent a mindenki.

Az összes német állampolgár? Ebben az esetben megsértjük az Európai Unió alapszerződését; nem tehetjük, hogy csak a német állampolgárok kapnak, mert mindenkit – legyen akár Németországban, Franciaországban vagy bárhol másutt – egyenlően kell kezelni. Tehát el kell dönteni, hogy kik kapnak alapjövedelmet, és ekkor elég komoly problémák merülnek fel. Az én javaslatom az, hogy az embereknek jogot kell szerezniük az ellátásra, és ez a jogalap nem feltétlenül a fizetett munka – lehet a nappali oktatásban való részvétel, a gyermekgondozás vagy az idős rokonokról való gondoskodás. Sok minden szerepelne ellátásra jogosító feltételként, de lenne ilyen feltétel.

HM: *Úgy két hónappal ezelőtt együtt voltam Philippe-pel egy panelbeszélgetésen, és éppen ezek a kérdések merültek fel. Amíg érvényesül az Európai Unión belül a szabad mozgás – és ne feledjük, hogy ezt most éppen támadások érik. Szóval, amíg ez és a hátrányos megkülönböztetés tilalma létezik, nagyon nehéz elképzelni, hogy miként lehetne ezt bevezetni külön az egyes országokban. És hát ott van az a probléma is, hogy ha ehhez az ellátáshoz nem társul semmilyen rászorultságvizsgálat és mindenki megkapja, és az adórendszeren keresztül próbáljuk meg részben visszanyerni, akkor tudván, hogy milyen lyukas az adórendszer, egyszerűen a közforrások pazarlásáról van szó.*

TA: Nem, ezzel nem egészen értek egyet, úgy gondolom, hogy a részvételi jövedelem működne az Európai Unión belül, éppen ezért javasoltam. Például egy Németországban munkát vállaló francia állampolgár Németországban kapná meg az alapjövedelmet, és fordítva ugyanez a helyzet. Ez a megoldás tulajdonképpen nem nagyon különbözik attól, amit több más szociális transzfer kapcsán láthatunk, és az alapjövedelem esetében is megvalósítható. És ami a rászorultságvizsgálatot illeti, természetesen mindenkinek adunk adókedvezményt, ami pontosan olyan, mint egy adókedvezmény, kivéve, hogy ez mindenki számára ugyanannyi, és nem növekszik az értéke a magasabb adósávokban. Lényegében egy adókedvezmény kifizetéséről van szó.

HM: *Igen, de valószínűleg fontos szempont az ellátás nagysága. Tehát ha, mondjuk, egy Németországban letelepedési engedéllyel rendelkező embernek adott alapjövedelem egy másik ország átlagbérének vagy minimálbérének a többszöröse – jelenleg ugyan nincs jóléti turizmus, semmi jel sem mutat erre –, de egy ilyen helyzet egészen biztosan arra ösztönözné az embereket, hogy a magasabb ellátást nyújtó országba menjenek.*

TA: De ők nem feltétlenül szereznék jogosultságot.

HM: *És hogy tenne különbséget?*

TA: Részvételi jövedelemről és nem univerzális jövedelemről van szó – ha nem dolgoznak, nem tanulnak vagy nem végeznek gondozó tevékenységet, akkor nem szereznek jogosultságot.

HM: *Rendben, az ellátás alapja nem a tartózkodás, hanem a részvétel.*

TA: Igen, a tartózkodás nem elég, egyébként bárki megérkezhetne a Heathrowra, kérvényezhetné az ellátást, és el se menne utána.

HM: *Ez tényleg fontos különbségtétel. De azt hiszem, hogy ezen a területen számos okból alapvetően újra kell gondolnunk a dolgokat, különösen, ha a hagyományos munka egy része eltűnik, akkor az lehet az egyik probléma – nem az Egyesült Királyságban, hanem az olyan biztosítási alapú rendszerekben, amilyen például Németország –, hogy a jóléti rendszer finanszírozása a munkán alapul, a munkavállalók és munkáltatók járulékaiban.*

TA: Igen, pontosan.

HM: *Tehát ezen a területen sok probléma látható a horizonton, de hadd vegyem most elő azt, amiről ön is sokat ír, az adózást. Erre a területre vonatkozóan is sok javaslatot tett: mit gondol az adózásról az egyenlőtlenség és a technológiai változások összefüggésében? Mi a teendő az adórendszer megreformálásában?*

TA: Elsőként azt kell említenem és hangsúlyoznom, hogy rehabilitálnunk kell az adózást. A politikai vezetőink nagyon rossz szolgálatot tettek nekünk azzal, hogy nem álltak ki a következő tény mellett: ha társadalomban akarunk élni, akkor fizetnünk kell a társadalom infrastruktúrájának működéséért, az oktatási, egészségügyi és a többi szolgáltatás nyújtásáért. Azt hiszem, hogy nagyon gondolatébresztő, ha felidézünk Joseph Schumpeter egy 1919-es beszédét, amelyben a kommunizmus és szocializmus, illetve a kapitalizmus közötti versenyről elmélkedett. Lényegében azt mondta, hogy ha a kapitalizmus nem alakít ki egy

megfelelő adórendszert, akkor hosszú távon nem fogja megnyerni ezt a versenyt. Valami olyasmiről van szó, aminek a fontosságát korábban felismertük.

Ha megnézi az Egyesült Államok Adóhivatalának épületét, a főbejárat fölött ez olvasható: „Az adózás a civilizációért fizetett ár.”

HM: *Manapság nem sok ember van ennek a tudatában.*

TA: Ez a politikai vezetők hibája, először is ezt kell kimondani – azt hiszem, hogy sok ember felismeri ezt. Egész sokan, köztük nagyon gazdag emberek is mondják, hogy nem tudnák működtetni a vállalkozásaikat, ha nem lennének utak stb. Tehát azt hiszem, hogy vannak, akik nem ismerik fel ezt a dolgot, mint például akikről nemrég az újságokban olvashattunk, de sok ember elismeri, hogy ez szükséges dolog.

És aztán fel kell tenni a kérdést, hogy milyen adókat alkalmazzunk egy olyan világban, ahol a lehetőségeket behatárolják a globalizáció, a mobilitás, a kereskedelem és a hasonlók külső hatásai. Ebben a környezetben egyes dolgokat újra kell gondolni, és ténylegesen megindult ez a gondolkodási folyamat, például a vállalati adók szerepét illetően, és kezdünk rájönni, hogy lényegében nemzetközi adómegállapodásra van szükség, és lassan mozgunk is ebbe az irányba.

HM: *Nyilvánvaló, hogy a nemzetközi vállalati adózás kérdésében a közös cselekvés komoly problémáiba ütközünk. Hogy kerülhetjük el a mindennapos gyakorlatként megfigyelhető transzferárazást⁴, vagy a pénzek offshore adóparadisomokba való átcsoportosítását, hogyan lássunk hozzá a megoldáshoz? Hogy biztosítható, hogy kellő mennyiségű adót fizessenek be? Érdekes volt, mikor példákat hozott fel arra, hogy a vállalatok bizonyos jogszabályi feltételek mellett nem fizetnek elég adót. Nagyon lehangolónak tartom, mikor egyes vállalatvezetők azt mondják, hogy „mi befizetjük a méltányos részünket”, mintha ők maguk döntenék el, hogy ténylegesen mi az a méltányos rész.*

TA: Igen.

HM: *És a méltányos rész soha nem volt azonos a hivatalos adórátával...*

TA: Nem, hogy Warren Buffet⁵ elhíresült mondanását idézzem, ami szerint nem igaz az az állítás, hogy kevesebb adót fizetett a titkáránál. És hát igen, azt hiszem, hogy nehéz lesz megcsinálni, ha nem lesz egy váltás, ami egyúttal azt jelenti, hogy az ezzel kapcsolatos döntéseket hozó emberek bizonyos mértékig visszatérnek egy szélesebb etikai nézőponthoz. Másrészt viszont az is tény, hogy szerintem, ha nem

⁴ Cégesoporton belüli elszámolóárak alkalmazása. (a ford.)

⁵ Amerikai multimilliárdos, a világ egyik leggazdagabb embere. (a ford.)

oldjuk meg ezt a kérdést, akkor könnyen lehet, hogy nem tudjuk folytatni. Azt értem ezen, hogy ha például nem tudjuk finanszírozni az oktatási, egészségügyi és közigazgatási alapszolgáltatásokat, amik nagymértékben alulfinanszírozottak az utóbbi években, akkor összeomlanak a társadalmak, és azt hiszem, hogy Schumpeternek igaza volt.

Ez időbe telhet, de az olyan látható változások, mint például a politikai mozgalmak stb. egy összeomló rendszerre adott reakcióként jelentek meg.

HM: *A könyvében említette, hogy 65 százalékos marginális adórátát és az adóalap kiszélesítését tartaná helyesnek, beleértve az aktuális értéken számított vagyoadót is – hogy lehetne ezeket bevezetni?*

TA: Hát, a vagyoadó botrányos ügy, különösen az Egyesült Királyságban; mi nem csináljuk azt, amit bármelyik amerikai kisváros meg tud tenni, hogy megfelelő módon vetik ki a vagyoadót. Ennek a politikai akarat teljes hiánya és nem a megvalósíthatóság az oka. Ezt úgy gondolom, ahogy mondtam: bármelyik kisváros egészen sikeresen szedi be a vagyoadót. Tehát nem különösebben nehéz dologról van szó, a tény az, hogy az emberek nem akarják ezt. És persze a könyvem megírásának részben az volt az oka, hogy elmondjam: nem tehetik azt, hogy egyszerűen csak a kezeiket tördelik, és azt mondják, hogy „semmit sem tehetünk”. Megtehetnek dolgokat, de ezt akarniuk kell, és ha nem cselekszenek, akkor lelepleződnek, hogy csak ámitanak bennünket, mikor az egyenlőtlenséggel kapcsolatos aggályaikról beszélnek.

HM: *Tehát nem igazán veszik komolyan a kérdést, ha nem cselekednek ezeken a reformokat igénylő területeken?*

TA: Pontosan, és a vagyoadó jó példa arra, hogy az általam javasolt teher a piac legfelső szegmensében levő vagyontárgyak árának csökkenéséhez vezetne, és szorintem a legtöbb ember helyeselné ezt.

HM: *Igen, a legtöbb ember azt mondaná, hogy ezt kellene csinálni.*

TA: Nézzük a dolog másik oldalát! Sok aggály fogalmazódik meg azzal kapcsolatban, hogy például az emberek sok pénz keresése reményében beruháznak valamilyen vagyontárgyba, és ha visszatérünk az ilyen fajta adórendszerhez, akkor rögtön és jelentős mértékben megszűnik a beruházásösztönzés.

HM: *A nagy értékű vagyontárgyakba való beruházás közvetlenül kapcsolódik a negyedik és egyben utolsó javaslatcsomaghoz, amiről kérdezni szeretném: megtakarításhoz és beruházáshoz. Szeretném, ha beszélgetnénk erről egy kicsit. Az egyik javaslat szerint a kormánynak garantált pozitív kamatrátával nemzeti megtakarítási kötvényeket kellene kibocsátani. Úgy gondolja, hogy erre azért van szükség, mert a*

személyes megtakarítások elégtelenek a nyugdíjak fedezésére? Vagy miért javasolta ezt a reformot?

TA: Elég megdöbbentő, hogy lassan tíz éve zéró vagy zéróhoz közeli kamatok vannak. És sok ember teljesen tanácstalan, hogy mit tegyen, mivel teljes joggal szeretnének megtakarítást gyűjteni az időskorukra. Az állami nyugdíjrendszer az én országomban nem különösebben nagyvonalú, de minden országban aggódnak például amiatt, hogy ki fogja fedezni az idősebb korban szükséges személyes gondoskodás költségeit. Mindez jó okot szolgáltat a megtakarításokra, de ha lényegében negatív kamatrátá mellett takaríthatunk meg, az a legkevésbé sem ösztönöz bennünket erre.

Ebben az országban a kormány korábban 1 százalékos reálmegtérülést garantáló indexált értékpapírokat kínált, amit ma a legtöbb ember, a kisbefektetők, nagyon bőséges megtérülésnek tartana. És a kormány meg tudja ezt tenni, mivel megvannak a pénzügyi forrásai ennek a kamatnak a fizetésére. Nem nagyon értem, hogy különösen a jobboldali konzervatív kormányok miért nem törődnek jobban a kisbefektetőkkel, akik most teljes zavarban vannak azt illetően, hogy mit is tegyenek.

HM: *Ez a javaslat a személyes megtakarítások reformjára irányul, de az ön egyik, engem különösen érdeklő javaslata egy állami beruházási hatóság – egy szuverén vagyonalap vagy állami beruházási alap – megteremtése, ami sokak érdeklődését felkeltette. Főleg, ha helytálló az a Thomas Piketty által feltárt kapcsolat, mely szerint a tőkemegtérülés átlagosan magasabb, mint a gazdasági növekedés, akkor az egyenlőtlenség további fokozódása például azzal gátolható meg, ha a tőkemegtérülés egy részét reszocializáljuk. A meghatározott célú állami beruházási alapok létesítése ennek egyik módja lehet – tehát milyen konkrét elképzelése van a megvalósításra?*

TA: Említette Thomas Pikettyt és az $r > g$ képletet,⁶ amit már a pólókon is láthatunk, de sok ember mondta nekem: „Hát lehet, hogy az r -je nagyobb, mint a g , de az enyém nem.” És természetesen nagy szakadék van a tőkemegtérülési ráta tekintetében a profitráta és a pénzeszközök után kifizetett hozam között, ami részben a pénzügyi szolgáltatásoknak tudható be, ahol gyakran egészen komoly megtérülési rátákat láthatunk. Ez azt jelenti, hogy ez az alacsony hozam problémájához vezet, mikor szembesülnek a méltányosnak tartott tőkemegtérüléssel.

Tehát az a véleményem, hogy az államnak közvetítőként kellene fellépni és körültekintően különbséget kellene tennie a termelőeszközök tényleges tulajdonlása és ezek ellenőrzése között. Nem azt javaslom, hogy államosítsunk, hanem hogy az állam szerezzon kisebbségi részesedést a termelő vállalatokban. És korábban már volt nálunk arra példa, hogy egy brit vállalat, például a British Petroleum, 49 százalékát birtokolta. Nem kell 49 százaléknak lennie, az ellenőrző részesedés

⁶ Thomas Piketty alapképlete: return > growth; (tőke)megtérülés > (gazdasági) növekedés. (a ford.)

azt jelentené, hogy az állam képes a technológiai változásokból és a vállalat növekedéséből származó előnyök learatására.

Ez pedig egyfajta pénzforrást biztosítana, amit például a kisbefektetők garantált hozamának finanszírozására, vagy egyéb célokra lehetne használni.

HM: *Tehát az első lépését javasolja annak a kétlépéses elképzelésnek, amit egy Berlinben tanító olasz közgazdász, Giacomo Corneo tett közzé. Ő második lépésként lényegében azt javasolja, hogy egyes kulcságazatokban az állami részvénytulajdonnak tényleges befolyást kell gyakorolnia a vezetésben, vagy néhány esetben teljesen át kell vennie az irányítást. De hogy finanszírozódna egy ilyen rendszer? Mi nagyjából 18 hónappal ezelőtt azt csináltuk, hogy az alapötletet összekötöttük az eurózóna reformjára vonatkozó néhány javaslattal.*

Az egyik kulcstényező, ami nyilvánvalóan hiányzik – gyakran mondják, hogy az eurózónából hiányzik a pénzügyi kapacitás. És ahelyett, hogy az eurózóna egészére kiterjedő adókat vezetnénk be, ami meglehetősen távlati célnak tűnik, én többek között arról írtam, hogy valósítsuk meg a beruházási alap vagy egy szuverén vagyonalap ötletét; ezek adósságfinanszírozásúak lehetnének, egyszeri kötvénykibocsátással, amiket a lejáratkor kifizetnének és nem görgetnének folyamatosan maguk előtt. Utána pedig a hozamokat megosztanák az eurózóna pénzügyi kapacitásának megteremtése és az alap növelése között.

Úgy gondolom, hogy jelenleg rosszul tesszük Európában, hogy nem használjuk a pénzügyi lehetőségeket a jó társadalom megteremtésére. Nagyon bizalmatlanok vagyunk, ha a pénzügyek kerülnek szóba, pedig a pénzügy önmagában nem pozitív és nem negatív, hanem olyan, ahogy használjuk. Lát arra lehetőséget, hogy a pénzügyeket ezekre a szociálisan jótékony hatású célokra használjuk?

TA: Teljesen egyetértek önnel abban, hogy a megfelelően használt pénzügyek nagyon hatékony eszközt jelentenek. Kétségtől azon dolgok egyikéről van szó, amelyek számos módon elősegítették a világ fejlődését, így abszolút egyetértek önnel, hogy kreatívan kell gondolkoznunk a pénzügyek természetéről. Amit elmondott, az számomra nagyon jó ötletnek tűnik, különösen a jelenlegi nagyon alacsony kamatszintek mellett, mikor a kormányoknak érdemes pénzt kölcsönvenni, és azt is szem előtt tartva, hogy a tőkehozamok továbbra is elég magasak. Nekem kiváló ötletnek tűnik ennek a szakadéknak az áthidalása, vagy e szakadék arra való felhasználása, hogy elkezdjük egy szuverén vagyonalap felépítését. Tulajdonképpen az elmúlt években már több ország, például Norvégia a főleg az északi tengeri olajbevételekből finanszírozott vagyonalapjával, de Franciaország is elkezdett működtetni ilyen szuverén vagyonalapot.

HM: *Néhányan azt mondják, hogy hogy ez nem nevezhető szuverén vagyonalapnak, mert az egyik döntő tényező – ahogy ön is mondta – az, hogy azt alapvetően áruk eladásából vagy kereskedelmi többletből finanszírozva hozzák létre, míg a mi javaslatunk egy adósságfinanszírozott eszközt tartalmaz, így ez inkább beruházási alap.*

Persze nem igazán számít, hogy minek nevezzük, de a jelenlegi piaci körülmények között az a lényeges, és ezek a körülmények kulcsfontosságúak, különösen, ha esetleg valamilyen módon az Európai Központi Bankot is bevonjuk egy ilyen beruházási alap finanszírozásába, szóval az a lényeges dolog, hogy tulajdonképpen nulla körüli tőkebevonásra van szükség, és ez meglehetősen sok lehetőséget teremt.

Egy másik általam hallott kritika szerint, igen, az egész nagyon szépen működik elméletben, de nem ilyen szinten. E szerint az ötlet nem valósítható meg az eurózóna egészének szintjén, mert, mondjuk, létrehozunk egy, a GDP 1 vagy 2 százalékának megfelelő alapot, és a pénzkölcsönzésnél és utána a beruházásnál használt arbitrázshatások nem működnek ezen a szinten. Egyetért ezzel?

TA: Nem, nem értek egyet ezzel az érveléssel. Nem egészen látom, hogy működik. De hangsúlyozni szeretném, hogy mikor a kormányok vagy az egész eurózóna pénzügyi helyzetét vizsgáljuk, az egyik probléma, hogy majdnem kizárólag csak a számla egyik oldalára összpontosítunk. Alapvetően a számla tartozás oldalára koncentrálnak, és így nem vesszük figyelembe a számla forrásokat tartalmazó oldalát. Pedig az lenne a helyes, ha a nettó egyenleget néznénk.

A nettó egyenleg valószínűleg fontosabb annak a kamatrátának a meghatározásában, amelyen az eurózóna vagy a kormányok kölcsönözni tudnak. Mivel ez világosan meghatározza a kölcsön visszafizetésének képességét, és ha az adósságon kívül – ami egészen nagy is lehet – ott vannak a források is, amik tulajdonképpen garantáltak...

HM: *És ugyanolyan nagyok...*

TA: Hasonlóképpen nagyok és garanciát nyújtanak a visszafizetésre, és a kölcsönzőknek ez az igazán fontos. Tehát ismét csak azt gondolom, hogy a vezetőink rossz szolgálatot tesznek azzal, hogy kizárólag csak az adóssághelyzetre összpontosítanak.

HM: *Tökéletesen így van, a politikából hiányzik a kiegyensúlyozott számviteli megközelítés.*

TA: Valóban. Interjút adtam egy német újságnak arról, hogy mi Németország nettó vagyoni helyzete. Az adósságállományt ismerjük, de mi a nettó vagyoni helyzet? És nem vagyok biztos abban, hogy ismerjük a választ, pedig...

HM: *De azt tudjuk, hogy Németországban az elmúlt 15 évben beruházási hiány volt, és hogy az ország tőkevagyonra devalválódik...*

TA: Igen, pontosan ez a helyzet.

HM: *Ez ismét csak azt mutatja, hogy senki sem alkalmazza a kiegyensúlyozott számvetési megközelítést a fiskális politikában, és az emberek csak a tartozásokat nézik. Német lévén nagyon elkeserítőnek tartom, hogy ez lényegében a nyilvános kommunikáció és a PR-tevékenység eszköze, mikor egy bankszámlakivonatot lengetnek az emberek előtt, és azt mondják, hogy „Ó, zéró új adósságunk van”, de ugyanakkor azt elfelejtik megemlíteni, hogy a rossz állapotuk miatt autópályahidakat kell lezárni, iskolaépületek omladoznak, és így tovább, tehát ez meglehetősen bizarr.*

TA: Igen, teljesen egyetérték. És az egyes emberek szintjén csak nevetnénk, ha valaki azt mondaná: „Csak a jelzalogot nézzük, azzal a ténnyel ne foglalkozzunk, hogy van egy házuk.”

HM: *Személyes szinten majdnem fordított a helyzet: valaki egy szép autót vezet, de azt nem említi, hogy teljes egészében kölcsönből van...*

Végéhez közeledik ez a nagyon érdekes interjú, és egészen biztosan még órákon át tudnánk beszélgetni. Ha uniós döntéshozó lenne, vagy vezető politikus az egyik vezető uniós országban, akkor a jelenlegi helyzet ismeretében hogy látna hozzá, mik lennének a rövid távon, középtávon és hosszú távon megvalósítandó legfontosabb politikai változások?

TA: Hát, habozok, mikor a 15 javaslatomból⁷ ki kellene választanom a kedvencemet, mert én arra tettem kísérletet, hogy menüválasztékot kínáljak, és így...

HM: *De talán, ha a megvalósíthatóságot nézzük, mondjuk, politikusokkal dolgozunk együtt, akik szeretnék valamit csinálni, de a politikai folyamatot a megvalósítás döntő akadályának tartják – esetleg állítsunk fel fontossági sorrendet a javaslatok között, mi az, ami a legkisebb ellenállást váltja ki.*

TA: Jó, van még egy általam szintén hangsúlyosnak tartott olyan téma, amit még nem érintettünk ebben a beszélgetésben, a generációk közötti egyenlőtlenség.

HM: *Rendben.*

TA: A múltban nem sokat törődünk vele, mert volt egy olyan általános feltételezés, hogy egyre jobb lesz a sorsunk, és így tovább. Tehát úgy gondolom, van egy olyan érzés, hogy a növekedés és az emelkedő életszínvonal bizonyos értelemben ellensúlyoz minden olyan kellemetlenséget, amin esetleg keresztül megyünk. De ez többé nincs így, nem lehetünk biztosak abban, hogy a gyerekeink és az unokáink jelentősen magasabb életszínvonalon fognak élni, könnyen lehet ennek az ellenkezője, ha például nem tudjuk megfékezni a környezetrombolást és a hasonló veszélyeket.

⁷ Atkinson a korábban hivatkozott könyvében 15 változtatási eszközre tett javaslatot. (a ford.)

Tehát úgy gondolom, hogy ez most probléma, olyan probléma, ami megjelenik a politikai mozgalmakban is. Ha egy dolgot kellene kiválasztanom, az a gyermekekbe történő beruházás lenne. Olyan kérdésről van szó, amellyel kapcsolatban bizonyos fokú érdeklődés tapasztalható az Európai Unión belül a szociálpolitikáról folyó megbeszéléseken és vitákban: az unió egészében a gyerekeknek juttatott alapjövedelem. Ez garantálja, hogy minden gyerek megkapná az ország mediánjövedelmének legalább egy részét, készpénzfizetésként vagy bármilyen más formájú rendszerben.

Ez természetesen meglehetősen egyszerű módja lenne annak, hogy egy gazdaságélénkítő elemet vigyünk be a költségvetésbe, és majdnem teljesen biztos vagyok abban... Úgy gondolom, ha az emberek pénzt kapnak, akkor valószínűleg el is költik azt.

HM: Tehát aktív fiskális politikát kell folytatni a tartalom meghatározásával és az aktivitás ösztönzésére?

TA: Igen, ennek részben az lenne a vonzereje, hogy a saját jövőnkbe ruházunk be, ami szerintem a legtöbb ember számára elég meggyőző érv. Persze ez azt is jelentené, hogy ez a juttatás egyes országokban fontosabb lesz, mint másokban, a népesség nagyságától, a gazdasági növekedéstől stb. függően.

HM: És lehet, hogy ezzel ismét középponti kérdéssé és hihetővé tesszük, hogy meg tudjuk oldani a kohézióval kapcsolatos problémákat? Az Európai Unióban a kohéziós politika nem lett olyan sikeres, mint ahogy ígérték. Ezért az országok közötti egyenlőtlenség nyilvánvalóan politikai probléma az Európai Unió egésze számára.

TA: Igen.

HM: Rendben, nagyszerű, Tony, azt hiszem, hogy egészen sok területet érintettünk. Biztos vagyok benne, hogy ez a téma a közeljövőben nem fogja elveszíteni az aktualitását, és remélem, hogy visszatérhetünk majd még valamikor rá, és részletesebben beszélhetünk róla. Remélhetően olyan körülmények között, mikor a javaslatai közül néhányat már megvalósítottak; ez nagyszerű lenne. Nagyon köszönöm, hogy velünk tartott ma reggel.

TA: Köszönöm, nagyon érdekes beszélgetés volt.

Fordította: Nyilas Mihály